

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

ברכות קריאת שמע וסדרן אם מעכבין

(י"א ב') **תנן התם (תמיד ל"ב ב')**: אמר להם הממונה (לכהנים, לאחר שסדרו האיברים על גבי הכבש, ומלחום, וירדו ובאו ללשכת הגזית): ברכו ברכה אחת (מן הברכות שלפני קריאת שמע). והם ברכו, וקראו עשרת הדברות, "שמע", "והיה אם שמוע", "ויאמר", וברכו את העם (=עם העם) שלוש ברכות: אמת ויציב, ועבודה, וברכת כהנים.

(ומברר) מאי ברכה אחת (שבירכו לפני קריאת שמע)?

שיילוהו לרב יהודה. אמר להו: הכי אמר שמואל: אהבה רבה.

ואמר רבי זריקא אמר רבי אמי אמר רבי שמעון בן לקיש: יוצר אור.

כי אתא רב יצחק בר יוסף, אמר: הא דרבי זריקא, לאו בפירוש אתמר (לא שמע מפי ריש לקיש שאמר בפירוש מאי ברכה אחת יוצר אור), אלא מכללא אתמר. דאמר רבי זריקא אמר רבי אמי אמר רבי שמעון בן לקיש: זאת אומרת (דקתני ברכו ברכה אחת) ברכות אין מעכבות זו את זו¹.

אי אמרת בשלמא יוצר אור הוה אמרי², היינו (דקאמר שמע מינה) דברכות אין מעכבות זו את זו, דלא קא אמרי אהבה רבה;

(י"ב א') אלא אי אמרת אהבה רבה הוה אמרי, מאי ברכות אין מעכבות זו את זו?! דלמא האי דלא אמרי יוצר אור, משום דלא מטא זמן יוצר אור, וכי מטא זמן יוצר אור, הוה אמרי³!

1. בירך את האחת ולא בירך את השניה נפקא מיהא ידי חובתו בההיא שבירך, ואין חברתה מעכבת, לומר שאין זו מועלת בלא זו. רש"י.

2. ולא אהבה רבה, ואף על גב דמטא ליה זמנא שאף בלילה ראוי לומר, כל שכן דכיון דאמר יוצר אור ודאי מטיא זמנה, ואפילו הכי לא אמרי אלא יוצר אור ותו לא אמרי לה. רש"י.

3. ואף על גב דקרו אינהו קריאת שמע לא מטא זמניה, כדאמרינן בעלמא (יומא ל"ז ב'): הקורא את שמע עם אנשי משמר לא יצא, שאנשי משמר מקדימין. רש"י.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

(ומברר) ואי מכללא מאי? (ומבאר) דאי מכללא, לעולם אהבה רבה הוה אמרי, וכי מטא זמן יוצר אור, הוה אמרי ליה, ומאי ברכות אין מעכבות זו את זו? סדר ברכות (אם הקדים המאוחרות).

אמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב: כל שלא אמר "אמת ויציב" שחרית, ו"אמת ואמונה" ערבית (אחרי קריאת שמע), לא יצא ידי חובתו, שנאמר⁴: "לְהַגִּיד בִּבְקָר חֲסִדֶּךָ וְאַמוּנָתְךָ בְּלִילוֹת".⁵

שיטות הראשונים

סדר ברכות האם מעכב: בגמרא בעי למימר דברכות אין מעכבות זו את זו, ודחי לעולם מעכבות (והיו אומרים אהבה רבה ואח"כ השלימו יוצר אור), ומאי ברכות אין מעכבות זו את זו? סדר ברכות. וכן דעת **כל הפוסקים** דסדר ברכות אין מעכב. וכן פסק השו"ע⁶.
בירך רק ברכה אחת, האם יצא ידי שבייר: דעת המאירי שיצא⁷. וההשלמה כתב: ואסיק מאי אין ברכות מעכבות זו את זו, סדר ברכות. אבל לברך ברכה אחת בלא חברתה, לא איפשיט. ולחומרא עבדינן⁸.

4. תהילים צב, ג.

5. מימרא נוספת של רבה בר חיננא סבא משמיה דרב, המתפלל כשהוא כורע כורע בברוך וכו' מובאת להלן, פרק חמישי, ל"ד א'-ב', סוגיית קידה כריעה והשתחויה. וכן הא דרב ששת כי כרע, כרע כחזרא. כי קא זקיף, זקיף כחויא ("ב ב"), הובא שם.

6. או"ח ס, ג. מקורות - רב האי גאון (הו"ד ברא"ש). רא"ש (פרק ב, ס' א). רמב"ם (הל' ק"ש א, ח).

7. ואף על פי שבמלכיות זכרונות ושופרות כל אחת מעכבת את חברותיה, ואם לא בירך שלשתן, לא יצא אף ידי אותן שבייר, באלו טעם הדבר מפני שהן אחת עם חברתה עד שכל אחת אינה אלא כמקצת ענין; והוא הענין שאף הסדר מעכב בהן. מה שאין כן באלו שבכאן. וכן ראינו, שמכל מקום הוא אמר "ברכות אין מעכבות זו את זו", ואין לשון זה מורה על הסדר כלל, אלא על ברכה אחת בלא חברתה.

8. וכתב פמ"ג (או"ח ס' ס, משבצות זהב ס"ק א) **שלדעת רב האי גאון** (ראה להלן) ברכות מעכבות זו את זו, **דאם לא אמר אלא אחת והשניה לא אמר כלל, אף ידי אותה שאמר לא יצא, וברכה לבטלה היא.** כי חז"ל תקנו לומר דווקא שתיהן. וכההיא דברכות, דאנשי מעמד היו אומרים אהבה רבה וכי מטא זמן יוצר אור אמרי, ולא דחויא הוא. והמשנ"ב (ס, ג, ס"ק ו) כתב שאם בירך ברכה אחת ושניה לא בירך כלל, יוצא מיהא ידי חובתו בההיא שבייר. והוסיף בביה"ל (ד"ה שאם הקדים) שאף לדעת רב האי גאון איכא פלוגתא באחרונים, ויש מצדדים שסובר שיצא על כל פנים ביחיד, עיי"ש.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

קרא קריאת שמע בלא ברכות האם יצא ידי ק"ש: נאמר במשנה (ריש פרק שני), היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא, אם כיון לבו יצא. ושם קרא בלא ברכות. והסיקו בירושלמי, זאת אומרת ברכות אין מעכבות. וכן דעת **מקצת גאונים, רשב"א, ומאירי**. וביאר **המאירי**, שהוא כדין כל מצוה שאם עשאה שלא בברכה, יצא ידי חובת המצוה. אמנם דעת **רב האי גאון ותוספות** דהיינו ביחיד, אבל בציבור, לא יצא⁹. והשו"ע¹⁰ פסק **כרשב"א**.

ברך ברכות ולא קרא ק"ש, האם נחשבות ברכה לבטלה: כתב **המאירי**, שאין ק"ש מעכבת הברכות. שאם לא היה יודע את שמע והיה יודע את הברכות, אף הוא מברכן. דברכות של קרית שמע, אינן ברכות של קרית שמע ממש כברכת התורה וכברכת המצות, אלא בפני עצמן נתקנו, אלא שתקנו לאומרן לפני ק"ש ולאחריו. וכן נראה מדברי **הרשב"א**¹¹. והשו"ע¹² פסק **כרשב"א**.

אינו יודע לברך ברכות ק"ש: כתב **המאירי**, מי שלא ידע הברכות וידע את שמע, מברך לפני קריאתה אשר קדשנו וכו' לקרוא את שמע. והרי הן כברכות מלכיות זכרונות שופרות, שהן ברכות לעצמן.

כל שלא אמר "אמת ויציב", ו"אמת ואמונה", לא יצא יד"ח: כשלא אמר הברכה כלל, תלוי במחלוקת בסוגיא לעיל, **דלרב האי** הסובר ברכות מעכבות, לא יצא ידי חובת

9. דהיינו אע"פ שודאי יצא ידי קריאת שמע ככל המצוות, מכל מקום ידי מצוה כתקנה לא יצא (וממילא כשחוזר ואומר הברכות אח"כ, צריך לחזור ולקרות ק"ש גם כן. על פי פמ"ג, משבצות זהב, סי' ס, ס"ק א). וכתב **המאירי** על דבריהם: במחילה מהם, דברי נבואות הן!

10. או"ח ס"ב. **וכביאור המאירי כתב הגר"א** בשנות אליהו (ברכות ב,א). מקורות - רב האי גאון ומקצת מן הגאונים (הו"ד ברשב"א). רא"ש (פ"ב סי' א). רשב"א (י"ב א', ד"ה ושמע מינה; ריש פרק שני, היה קורא י"ג א'; שו"ת ח"א סי' מז, וסי' שיט). תוספות (י"ג א', ד"ה היה קורא). מאירי (כאן, ד"ה והרי למדת עכשיו שסדר ברכות).

11. ממה שכתב הרשב"א (שו"ת ח"א סי' שיט) דשמעינן ממסקנת גמרתנו תרתי: דאע"ג דקרא קריאת שמע חוזר ואומר ברכות שאמרו. ועוד, שאינו חוזר וקורא ק"ש. ומשמע מדבריו שהוא הדין כאשר לא אמר ק"ש שאומר ברכותיה. ועוד נימק (שו"ת ח"א סי' מז) בכך שבברכות קריאת שמע אינן ברכות של קריאת שמע ממש כברכת התורה וכברכת המצות, את המנהג של הקוראים קריאת שמע של ערבית **עם ברכותיה** (י) כדי לעמוד בתפילה מתוך דברי תורה, ואע"ג דאכתי לא מטא זמנא, לא עובר משום לא תשא. עיי"ש.

12. או"ח ס"ב. מקורות - רב האי גאון (הו"ד ברשב"א ובמאירי ושאר ראשונים). רשב"א (שו"ת הרשב"א ח"א סי' שיט; ח"א סי' מז). מאירי (י"א ב', ד"ה והרי למדת). וראה פמ"ג (מ"ז, סי' ס, ס"ק א).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

ק"ש. ולהרשב"א יצא, אלא שלא יצא ידי חובתו כתיקנה. וכן פסק השו"ע¹³.

המאירי פירש שכל מי שלא אמר לשון "אמונה" בערב, ולשון "יציב" בשחרית, לא יצא ידי חובתו¹⁴. ומכל מקום אין מחזירים אותו, אלא שלא יצא ידי עשיית חובת הענין כהוגן.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות קריאת שמע, סימן ס)

ב. קרא קריאת שמע בלא ברכה, יצא ידי חובת קריאת שמע, וחוזר וקורא הברכות בלא קריאת שמע, ונראה לי שטוב לחזור ולקרות קריאת שמע עם הברכות.

ג. סדר הברכות אינו מעכב, שאם הקדים שניה לראשונה יצא ידי חובת ברכות.

(או"ח, הלכות ברכת הפירות ושאר ברכות, סימן רט)

ג. כל הברכות אם נסתפק אם בירך אם לאו, אינו מברך לא בתחלה ולא בסוף, חוץ מברכת המזון מפני שהוא של תורה.

טעות בנוסח ברכות קריאת שמע וברכות הנהנין

(י"ב א') (אמרינן) פשיטא היכא דקא נקיט כסא דחמרא בידיה, וקסבר דשכרא הוא, ופתח וברך אדעתא דשכרא, וסיים בדחמרא, יצא. דאי נמי אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא; דהא **תנן** (לקמן מ' א'): על כולם אם אמר שהכל נהיה בדברו, יצא.

אלא היכא דקא נקיט כסא דשכרא בידיה, וקסבר דחמרא הוא. פתח וברך אדעתא דחמרא וסיים בדשכרא, מאי? בתר עיקר ברכה אזלינן, או בתר חתימה אזלינן?

13. או"ח סו,י. על פי הב"י. אמנם ראה לעיל, י"א ב', סוגית ברכות ק"ש וסדרן אם מעכבין, מה שכתבתי בשם הפמ"ג דלרב האי נמי יצא ידי חובת ק"ש, אלא שלא כתיקנה. וצ"ב.

14. זה לשונו: ...ונראה לי הטעם מפני שזמן הצרות נמשל ללילה, ואנו צריכים לומר שאנו מאמינים בו להגאל ולהוציאנו מצרה לרוחה. וזמן גאולת הצרות נמשל ליום הבא אחר הלילה, ואנו צריכים לומר שאנו מאמינים שכמו שהביא היום אחר הלילה, כך יביא באמת זמן גאולה אחר שיעבוד...

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

תא שמע: שחרית, פתח ביוצר אור, וסיים במעריב ערבים, לא יצא. פתח במעריב ערבים, וסיים ביוצר אור, יצא.

(המשך הברייתא:) ערבית, פתח במעריב ערבים, וסיים ביוצר אור, לא יצא. פתח ביוצר אור, וסיים במעריב ערבים, יצא.

(המשך הברייתא:) כללו של דבר: הכל הולך אחר החתום.

(ודחי) שאני התם דקאמר ברוך יוצר המאורות¹⁵.

תא שמע, מסיפא: "כללו של דבר הכל הולך אחר החתום". כללו של דבר, לאתויי מאי? לאו לאתויי הא דאמרן?!

(ודחי) לא! לאתויי נהמא ותמרי; וכגון דאכל תמרי וקסבר נהמא אכל, ופתח בדנהמא וסיים בדתמרי, יצא. דאפילו סיים בדנהמא נמי יצא. מאי טעמא דתמרי נמי מיזן זייני¹⁶.

שיטות הראשונים

נקט כסא דחמרא וכו': בסוגיא זו שתי גירסאות¹⁷:

(1) לפי גירסת **רש"י** (והיא הגירסה שלפנינו), מדובר שתיקן ברכתו. וספק הגמרא, כשנקט כוס שיכר וסבר יין הוא. ופירש **רש"י** שתחילת הברכה הייתה במחשבה שלא כראוי¹⁸,

15. כלומר, דלמא פתיחה אינה כלום, והא דקתני יצא, לפי שחוזר וחותרם בה בברוך יוצר המאורות, ועל ידי חתימתה קאמר דיצא. אבל שהכל, שאין חותרם בה בברוך, ופתיחתה אדעתא דבורא פרי הגפן הוא, אימא דלא יצא. רש"י.

16. אכל תמרים, והתחיל לברך עליהם ברכת המזון, ונזכר וסיים מעין שלוש, יצא. משום שגם התמרים מזינים ונפטרים בבהמ"ז. אבל בנידון דידן החזיק שיכר וחשב לברך הגפן, וברכת הגפן אינה כוללת דבר שברכתו שהכל.

17. גירסת הגאונים המובאת בר"ף: פתח **ובירך בדשכרא** וסיים בדחמרא. גירסת רש"י ותוספות: וקסבר דשיכרא הוא, ופתח **ובירך אדעתא דשכרא**, וסיים בדחמרא.

18. והקשו על זה תלמידי רבינו יונה, למ"ד מצוות אין צריכות כוונה, הוה לן למימר שאע"פ שלא נתכון לברך על השיכר מתחילה, כיון שנעשית המצוה יצא, ואמאי לא איפשיטא?! ותרצו שני תירוצים: א. במצוות שתלויות באמירה בלבד צריך לכוון כיוון שהאמירה היא בלב ובלא כוונה אינה שלמה. ב. בשם רבינו שמואל, כשמתכוון לא לצאת אינו יוצא. וכאן כשבירך בדחמרא הוה כמתכוון לא לצאת בדשכרא.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

וכשהגיע למלך העולם נזכר ותיקן. וכן נקטו **תוספות**, **רז"ה**, **ראבי"ה**, **רבינו יונה**, **רשב"א**, **מרדכי**, **מאירי**, **רי"ד** ו**ריא"ז**, כגירסתו ופירושו.

(2) **וראב"ד** ו**רא"ש** פירשו, שהספק הוא כשתחילה אמר שלא כראוי, וחזר ואמר כראוי¹⁹; כגון שנקט כוס שיכר, ואמר "בורא פרי הגפן, שהכל נהיה בדברו", שמא ההזכרה והמלכות אינם מתייחסים אלא ל"בורא פרי הגפן", ולא לחתימה.

רבינו יונה כתב שלעניין הדין, נראה כדעה זו²⁰. ודעת **הרשב"א** שבמטבע קצר, כיון שאמר החתימה, סיים ברכתו, והתוספת אינה מעלה ולא מורידה.

(3) **והרמב"ן** פירש על פי גירסת **הגאונים**, שכשתיקן ברכתו, ודאי יצא; שהרי חזר בו מיד תוך כדי דיבור, וסיים כראוי ("ומפני שהוסיף לא פסל, אלא אמר שהקב"ה ברא זה וזה"). אלא הספק הוא כשקלקל (שחתם כראוי, וחזר ואמר שלא כראוי), כגון שנקט כוס שיכר ואמר "שהכל נהיה בדברו, בורא פרי הגפן", שמא בתר חתימה אזלינן, ולא יצא²¹.

(4) **והרמב"ם** ביאר הספק שחשב לברך כראוי (ואולי בגירסתו היה "אדעתא" דשכרא), וסיים שלא כראוי. ואת הדין בנקט כוס שיכר ופתח על דעת יין וסיים כראוי בשיכר, לא הביא²².

ולעניין פסק הלכה, בעיין לא איפשיטא. ופסקו **הרי"ף**, **רמב"ם**, ו**רא"ש** לקולא, ולא

19. והקשו על פירוש רש"י שלא מצאנו מעולם פגם בברכה משום כוונה אחרת (וכן הקשה הרמב"ן במלחמות). וכן הקשו מגירסתם בגמרא, **שלא היה כתוב בה "אדעתא"**.

20. למרות שרבינו יונה פירש הסוגיא כרש"י, ופסק כן, הסכים לדינא גם לפירוש הראב"ד (יש להעיר שרבינו יונה הזכיר דעה זו בשם הרמב"ם, וצ"ב).

21. וכן הוזכרה גירסת הגאונים בדברי שאר הראשונים (ובשו"ת הרשב"א, אף שביאר הסוגיא כרש"י, כתב שיש לחוש לדברי הגאונים). אמנם הרשב"א (בחי') הקשה על פירושם על פי סברתו המובאת לעיל (דמה הפסד יש בתוספת לאחר סיום הברכה). והוסיף להקשות, שדבר רחוק הוא שנחשיב מה שאמר רחוק מהברכה בתוך כדי דיבור, יותר ממה שאמר סמוך לברכה מיד.

22. וכתב המאירי: והיה ראוי מדבריהם (של הרמב"ם) לומר במה שכתבנו בלוקח כוס של שיכר והזכיר הזכרה ומלכות על דעת יין ונזכר וחתם כראוי, שלא יצא (שהעיקר הוא כוונתו בשעת הזכרה ומלכות, וזו היתה בטעות), אלא שאף הם נראה שמקילים בכך, נראה מדבריהם שהם סוברים בה זיל הכא לקולא וזיל הכא לקולא (אמנם ראה כס"מ, ק"ש אה, שביאר להיפך, שלהרמב"ם הולכים אחר מחשבתו בלבד בשעה שאמר שם ומלכות).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

מהדרין ליה. וכן דעת רוב הראשונים²³. ודעת ר"י, רבי יהודה שירלאון והאור זרוע, דנקטינן לחומרא, וצריך לחזור ולברך. והשו"ע²⁴ פסק כרוב הראשונים. נמצא למסקנה -

- א. לקח כוס שיכר, פתח על דעת שיכר, וסיים שלא כראוי, **לרמב"ם** זהו הספק, ואין מחזירין אותו. וכן פסק השו"ע²⁵.
- ב. לקח כוס שיכר, פתח על דעת יין, וסיים כראוי, **לרש"י** וסיעתו זהו הספק, לשאר ראשונים ודאי יצא (שאין פגם במחשבה אחרת). והשו"ע כתב בשם יש אומרים שיצא²⁶.
- ג. הרכיב שתי חתימות, ותיקן ברכתו (תחילה שלא כראוי וחזר ואמר כראוי), **לראב"ד ורא"ש** זהו הספק, **ולרמב"ן**, יצא. **לרשב"א**, לא יצא. והשו"ע²⁷ פסק שיצא.

23. וכתב המשנ"ב (רט, ב ס"ק ו) **דהא דמקילין** בדיעבד כשחזר בתוך כדי דיבור, **דוקא בברכות דרבנן**. אבל בברכת המזון דאורייתא, אם אירע כי האי גוונא, כגון שאכל לחם וטעה וסבר שאכל פירות והתחיל לברך על העץ ועל פרי העץ ונזכר וסיים הזן את העולם וכו' כהוגן, **צריך לחזור ולברך**. וכתב הטעם בביאור הלכה, דנקטינן לקולא משום דהוא ספיקא דרבנן; ומינה, דבדאורייתא אזלינן להחמיר.

24. או"ח רט, א-ב; או"ח תקפב, ב. מקורות - ר"י (תוספות י"ב א', ד"ה לא). רבי יהודה שירלאון (ד"ה אלא דנקיט). אור זרוע (ח"א הל' קריאת שמע סי' כו). רז"ה (ספר המאור, ו' ב', דפי הרי"ף). ראב"ה (ח"א, ברכות סי' לח). רי"ד (פסקיו, י"ב א'). רשב"א (ח' י"ב א', ד"ה הכי; שו"ת ח"א סי' לה). מרדכי (ברכות סי' לב). ראב"ד (ו ב ברי"ף, כתוב שם). רא"ש (סי' יד). תלמידי רבינו יונה (ו א ברי"ף, ד"ה פתח). מאירי (י"ב א', ד"ה מי שלקח). רמב"ם (הל' ברכות תיא). רמב"ן (מלחמות, ברי"ף, ד"ה וכך היא הצעה של שמועה).

25. או"ח רט, א. **אבל הגר"א** (ס"ק א) **תמה על דברי הרמב"ם**. וכן המגן אברהם (ס"ק א) כתב **דיש לנו לילך אחר רוב הפוסקים, וכמעט כולם הסכימו דלא אזלינן בתר דעתו**. ואף לפירוש רש"י לא איבעיא לן אלא היכא שאמר כהוגן רק שהיה בדעתו לומר שלא כהוגן, אבל אם אמר שלא כהוגן, פשיטא דלא יצא אף שהיה בדעתו לומר כהוגן, וכן יש להורות. וכן פסק המשנ"ב (ס"ק א).

26. או"ח רט, א. וכשיתטו, שלהרמב"ם בכי האי גוונא לא יצא, ולכן לא הביא הלכה זו בסתם (וכפי שכתב בכסף משנה, הל' ק"ש א, הובא בהערה לעיל. אמנם ראה לעיל בשם המאירי שאף להרמב"ם יצא). וכתב המשנ"ב (ס"ק ב) בשם אחרונים, שהלכה שיצא, שכן נוקטים שאר הראשונים. ובביה"ל (רט, ב ד"ה ותוך) ציין שלדעת כמה אחרונים יצא דוקא בברכות דרבנן (ומשום דהוא בעיא דלא איפשיטא, וספיקא דרבנן לקולא), אבל בברכת המזון שהיא דאורייתא לא יצא, וצ"ע לדינא כיון שמכמה ראשונים משמע שיצא אף בברכות דאורייתא (כיון דפשיטא להו דלא אזלינן בתר מחשבתו, ומבארים הספק בגמרא באופן אחר, כדלעיל). עיי"ש.

27. או"ח רט, ב. וכתב המשנ"ב (ס"ק ה), דהיינו אפילו דעתו בעת הזכרת השם שלא כהוגן (כגון אם לקח כוס שיכר ובעת תחילת הברכה היה סבור שהוא יין, וגם סיים בפה"ג), ונמצא תחילת הברכה וסופה שלא כהוגן, אפילו הכי, כיון שעקר תוך כדי דיבור וסיים כהוגן יצא (כביאור הגר"א, ודלא כהמגן אברהם).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

ד. הרכיב שתי חתימות, וקלקל (תחילה כראוי וחזר ואמר שלא כראוי), **לרמב"ן** זהו הספק, **לרמב"ם ורשב"א**, יצא. ולרז"ה, **ראב"ד ומאירי**, לא יצא²⁸.

שחרית, פתח ביוצר אור, וסיים במעריב ערבים, לא יצא: רש"י (לשיטתו) פירש, פתח אדעתא דלימא יוצר אור. וסיים במעריב ערבים, כשאמר מלך העולם נזכר וסיים אשר בדברו מעריב ערבים. **ראב"ד ורא"ש** פירשו (לשיטתם) שאמר, בא"י אמ"ה יוצר אור ובורא חושך, אשר בדברו מעריב ערבים, וסיים בא"י המעריב ערבים. **ורמב"ן, רבינו יונה, ורשב"א** ביארו, שפתח הברכה כולה ביוצר אור, וסיים בא"י המעריב ערבים.

שינוי בפתיחה וחתימה במטבע ארוך: כתב **הרשב"א**, דבברכת המאורות שהוא מטבע ארוך אף על פי שפתח ואמר בהדיא המעריב ערבים (בשחרית), אכתי צריכה היא לחתימה, ויש בחתימתה עדיין לתקן כי אזלינן בתר חתימה. וכן דעת **רמב"ן. והשו"ע**²⁹ פסק דתרווייהו בעינן כדין: פתיחת ברכה או אמצעיתה, וחתימת הברכה. ואם חיסר אחת מאלה, לא יצא.

טעה בספירת העומר: כתב **המרדכי** דמסוגיין דקדק **רבינו אבי העזרי** דהיכא דקאי בה' ימים וקסבר שהם ד', פתח ובירך אדעתא דארבע וסיים בה', אי נמי להיפוך, לא יצא, הואיל ולא איפשטא אזלינן לחומרא וחוזר ומברך וסופר כהלכתו, דספירת העומר דאורייתא³⁰. **והר"ן** כתב שדעת **רוב המפרשים** דספירת העומר עכשיו דליכא הבאה ולא

28. לרשב"א יצא, כי לא ניתן לקלקל לאחר סיום הברכה. לרמב"ם, כי כוונתו בתחילת הברכה היתה על דעת שיכר. ורז"ה וראב"ד (ו ב ברי"ף, אות ב) כתבו, שכשנקיט כסא דשכרא, ופתח בדשכרא וסיים בדחמרא, פשיטא דלא יצא, דטעה בחתימה.

29. או"ח נטב. הב"י הבין כן מדברי הטור ורא"ש. עיי"ש ובדרכי משה. וכתב בביאור הגר"א (ס"ק ד): וצ"ע כי דברי הרא"ש לא משמע כן! וגם בגמרא אין נראה כן! דקמשני שאני התם כו' אלמא בחתימה לבד סגי. עיי"ש. **ופסק הגר"א כדעת הרשב"א, דתלוי רק בחתימת הברכה, שאם חתם כדין, יצא.** ובביה"ל (ד"ה ולא אמר) הביא דבריו, וכתב שגם במלחמות לרמב"ן מבואר לגירסתו כדעת הרשב"א. וראה ביה"ל (קיצה, ד"ה אם לא) שכשחיסר דבר שהוא מעיקר הברכה (כגון קיבוץ גלויות בתקע בשופר), לדעת הגר"א שהעיקר תלוי בחתימה, פשוט שיצא. ולדעת השו"ע (שיכול להשלים שאילת גשמים בשומע תפילה), לכאורה יועיל אם יזכיר בשומע תפילה, עיי"ש.

30. כההיא דפרק מי שמתו (כ"א א') דאמר רב יהודה אמר שמואל: ספק קרא קריאת שמע, ספק לא קרא, אינו חוזר וקורא. ספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר, חוזר. קסבר ק"ש דרבנן, אמת ויציב דאורייתא, וחוזר ואומר אמת ואין בו ברכה לבטלה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

קרוב, אינה אלא מדרבנן, זכר למקדש. ולדבריו, אינו חוזר ומברך. וכן פסק השו"ע³¹.
שאר דברים האם נפטרים בברכת המזון: בגמרא מבואר דעל תמרי, אפילו סיים בדנהמא יצא, דתמרי נמי מיזן זייני. **רב האי גאון ורשב"ם** כתבו, שאף פירות משבעת המינים, נפטרים בבהמ"ז³². דעת המאורות והמנהיג שכל שאר דברים נמי, חוץ ממים ומלח, נפטרים בבהמ"ז³³. דעת הגאונים וספר הבתים, שפוטר רק דייסא ותמרים, דזייני. דעת תר"י ורא"ש שאינה פוטרת שאר ז' המינים. ודעת רבני צרפת דאינה פוטרת מעין ג', כגון דייסא וכיוצא בו. וכן פסק השו"ע³⁴.
יין האם נפטר בברכת המזון: דעת רבני צרפת ורבינו יונה, שגם על יין, אם בירך ברכת המזון במקום מעין שלוש, יצא. ואפילו לא אמר אלא ברכת הזן³⁵. והביאם הרא"ש. וכן

31. או"ח תפסו, וכתב המשנ"ב (ס"ק לב) שהאחרונים תמיהו על הדין השני (כשהם ד' לעומר, ופתח אדעתא לומר ד', וטעה וסיים ה') מאי מהני לן שבשעת ברכה ידע איזה יום הוא, הלא עכ"פ בפיו סיפר יום שאינו! והסכימו דבזה צריך לספור מחדש ולברך דברכתו ראשונה היתה לבטלה. מקורות - מרדכי (מגילה, ס' תג). ר"ן (מגילה, כח א ברי"ף, דיבור ראשון).
32. דהשתא אחת מעין שלוש סגי להו, כל שכן שלוש ברכות עצמן. רשב"ם. לפי סברא זו, ייתכן שכל שכן שאר דברים שברכתם בורא נפשות רבות, שנפטרים בבהמ"ז, כדעת המאורות להלן.
33. זה לשון המאורות: יש לתמוה על המפרשים שפירשו דוקא תמרי וכו' ומי יוכל לומר שתאנים וענבים וגם רבים משאר פירות וכו' לא זייני! לכך נראה לומר דכל מידי נמי מיקרי מזון כיון דזיין, והלכך לא מפקינן מינייהו אלא מים ומלח וכו', ולפי שתמרי היו מצויין שם יותר משאר פירות, נקט להו וכו'. עיי"ש.
34. או"ח רח"ז. וכתב המשנ"ב (ס"ק עז) דעל שאר פירות, אפילו משבעת המינים, אפילו בדיעבד לא יצא. ועל מה שפסק השו"ע שעל דייסא אינו נפטר בבהמ"ז, השיגו באר הגולה ושאר אחרונים (דודאי דייסא זיין יותר מתמרים, שהרי קבעו עליה חכמים בורא מיני מזונות) וכן משמע מביאור הגר"א (ס"ק נא), וכן כתב המשנ"ב (ס"ק עה), דלדינא, כל שהוא ממני דגן, בדיעבד ברכת המזון פוטרתו, ודלא כהשו"ע. וכן דעת כף החיים (אות פז). וכתב חיי אדם (חלק א כלל ג, סעי' יא): ואפילו לא אמר רק ברכת הזן לבד, יצא. ואם נזכר עד שלא חתם ברכת הזן, יתחיל "ועל שהנחלת לאבותינו" כו' ויסיים ברכה מעין שלוש. וראה להלן, פרק שביעי, מ"ט א' (סוגיית נוסח בהמ"ז), דיון לגבי בירך ברכה מעין שלוש במקום בהמ"ז.

מקורות - גאונים (הו"ד בר"ן). ר"ן (פסחים, כד א ברי"ף, ד"ה ולעניין על הגפן). ספר הבתים (בית תפילה, שערי ברכות, פרק ח, סעי' א). רבינו יונה (ו א ברי"ף, ד"ה אי נמי; פרק שיש, כט ב ברי"ף, ד"ה לאחר הסעודה). רא"ש (א, יד). המאורות (ברכות י"ב א', ד"ה ובהאי לישנא). המנהיג (הל' סעודה, אות קנד). רב האי גאון (הו"ד בשיבולי הלקט). שיבולי הלקט (ס"ס קמז). רשב"ם (פסחים ק"ג ב', ד"ה אסור). וראה ריטב"א (הל' ברכות ביז; גג, זז).

35. ואף על פי שאין בה אלא מעין הזן בלבד ובברכת על העץ יש בה מעין שלוש, כיון דמטעם שהם מזון אמרינן שיצא, אפילו לא אמר אלא ברכת הזן בלבד מספיק ויצא. תר"י.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

דעת רשב"ם, רז"ה, רשב"א, והמאורות שנפטר יין בבהמ"ז³⁶. ודעת רמב"ן ור"ן דיין אין נפטר בברכת המזון. והרמב"ם השמיט הדין. והשו"ע³⁷ פסק כרבני צרפת.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות ברכת הפירות ושאר ברכות, סימן רט)

א. לקח כוס של שכר או של מים ופתח ואמר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, על דעת לומר שהכל, וטעה ואמר: בורא פרי הגפן, אין מחזירין אותו, מפני שבשעה שהזכיר שם ומלכות שהם עקר הברכה לא נתכוון אלא לברכה הראויה לאותו המין; ויש אומרים שאם לקח כוס שכר או מים וסבור שהוא של יין ופתח: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, על דעת לומר בורא פרי הגפן, ונזכר שהוא שכר או מים וסיים שהכל, יצא. **הגה:** וכל שכן אם היה בידו יין וסבור שהוא מים ופתח אדעתא לומר שהכל, ונזכר וברך בורא פרי הגפן שיוצא, שהרי אף אם סיים שהכל יצא (טור).

ב. לקח כוס של שכר או מים, וברך: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן, ותוף כדי דבור נזכר שטעה, ואמר: שהכל נהיה בדברו, וכך היתה אמירתו: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן, שהכל נהיה בדברו, יצא.

הגה: ואם היו אחרים שותים גם כן ויין לפניהם ודעתו גם כן על יין שהיה סבור שבכוסו יין, וברך בורא פרי הגפן, ונמצא אחר כך שבכוסו מים או שכר, כשחוזר ושותה אחר כך יין אינו צריך לחזור ולברך, ויוצא בברכה שברך על כוסו אף על פי שהיתה בטעות, דהא דעתו היה לשתות גם כן שאר יין, גם הוציא האחרים ששותין שם, ולכן ברכתו ברכה (תשובת מהרי"ל סי' צ"ב ב"י ססי' ר"ו).

(או"ח, הלכות פסח, סימן תפט)

ו. אם פתח ואמר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אדעתא דלימא היום ד', שהוא סבור שהם ד', ונזכר וסיים בה', והם ה'; או איפכא, שהם ד' ופתח אדעתא דלימא ארבעה, וטעה וסיים בה', אינו חוזר ומברך.

36. דהשתא אחת מעין שלוש סגי להו, כל שכן שלוש ברכות עצמן. רשב"ם.

37. או"ח רח"ז. וראה ביה"ל (ד"ה אבל ביו). מקורות - ר"ן (פסחים, כד ב ברי"ף, ד"ה ולענין). רמב"ן (פסחים, מלחמות, כד ב ברי"ף). רז"ה (פסחים, המאור הקטן, כד ב ברי"ף, סוד"ה מתני'). שאר מקורות - ראה פסקה קודמת.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

(או"ח, הלכות ברכת הפירות ושאר ברכות, סימן רח)

יז. בְּרֶכֶת שְׁלֹשָׁה אֵינָה פּוֹטֶרֶת מֵעֵין שְׁלֹשׁ, שָׁאֵם אָכַל דִּי־סָא אֵין בְּרֶכֶת הַמִּזוֹן פּוֹטֶרֶתוֹ; אָבַל בֵּינן בְּרֶכֶת ג' פּוֹטֶרֶתוֹ, שָׁאֵם בִּרְךָ עַל הַיֵּין בְּרֶכֶת הַמִּזוֹן בְּמָקוֹם עַל הַגֶּפֶן, יָצָא; וְהוּא הָדִין אִם בִּרְךָ עַל הַתְּמָרִים בְּרֶכֶת הַמִּזוֹן בְּמָקוֹם עַל הָעֵץ, יָצָא; וְאִפְלוּ לֹא אָמַר אֶלָּא בְּרֶכֶת הָזֶן, בֵּין עַל הַיֵּין בֵּין עַל הַתְּמָרִים, יָצָא; וְאִם נִזְכָּר עַד שֶׁלֹּא חָתַם בְּבְרֶכֶת הָזֶן, יִתְחִיל: וְעַל שֶׁהִנְחִלָּה לְאֲבוֹתֵינוּ אַרְץ חֻמְדָּה טוֹבָה וְרַחֲבָה, וְיִסִּים בְּרַכָּה דְמַעֲיֵין שְׁלֹשׁ.

שינויים בנוסח התפילה בעשרת ימי תשובה

(י"ב ב') אמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב: כל השנה כולה אדם מתפלל "האל הקדוש", "מלך אוהב צדקה ומשפט", חוץ מעשרה ימים שבין ראש השנה ויום הכפורים, שמתפלל "המלך הקדוש", ו"המלך המשפט" (שבימים הללו הוא מראה מלכותו לשפוט את העולם).

ורבי אלעזר אמר: אפילו אמר "האל הקדוש", יצא, שנאמר³⁸: "וַיִּגְבֶּה ה' צְבָאוֹת בְּמִשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדָּשׁ בְּצִדְקָה"; אימתי "ויגבה ה' צבאות במשפט"? אלו עשרה ימים שמראש השנה ועד יום הכיפורים, וקאמר "האל הקדוש".

(ומברר) מאי הוה עלה? אמר רב יוסף: "האל הקדוש" (כרבי אלעזר), ו"מלך אוהב צדקה ומשפט". רבה אמר: "המלך הקדוש", ו"המלך המשפט" (כרב). (ומסיק) והלכתא כרבה.

38. ישעיהו ה, טז.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שיטות הראשונים

אמר האל הקדוש בעשרת ימי תשובה: דעת רס"ג, רי"ף, רמב"ם, רמב"ן, מחזור ויטרי, רבינו יונה, רשב"א, רא"ש וריטב"א, דלרב אפילו בדיעבד לא יצא³⁹. ורב האי גאון, בעל המאור, רבני צרפת, ראבי"ה, רי"ד ושיבולי הלקט פירשו, שחולקים בדין לכתחילה; אבל בדיעבד, לדברי הכל יצא^{40, 41}. והשו"ע⁴² פסק כרי"ף, רמב"ם ורא"ש.

נוסח חתימת 'השיבה שופטנו' בשאר ימות השנה: רבינו יונה גרס 'האל המשפט'. והרא"ש גרס 'מלך אוהב צדקה ומשפט'. והרמב"ם כתב, 'פרוך אֶתָּה יי, אוהב צְדָקָה ומִשְׁפָּט'.⁴³ והשו"ע⁴⁴ כתב כרא"ש.

39. דמדקאמר רבי אלעזר יצא, מכלל דלרב אפילו בדיעבד לא יצא. וכשטעה בהמלך הקדוש, יחזור לראש. ואם טעה בהמלך המשפט חוזר לברכת השיבה, כדקיימא לן (להלן, ל"ד א') טעה בשלוש ראשונות, חוזר לראש. ואמצעיות אין להן סדר (אלא אם כן נזכר לאחר שעקר רגליו, בכל גווני חוזר לראש). ראה סוגיא להלן, פרק חמישי. כן כתבו רוב הראשונים, וכן פסק השו"ע (או"ח תקפבא).

40. דהא קיימא לן בפרק במה מדליקין (כ"ד א') דימים שאין בהם קרבן מוסף טעה ולא אמר וכו' אין מחזירין אותו! וכו'. ותו, אי בדיעבד פליגי מאי קמיבעיא ליה מאי הוי עלה, הא לדברי שניהם צריך לכתחלה לומר המלך הקדוש והמלך המשפט, והוה ליה לאתווי הפלוגתא שפליגי בדיעבד, והך דמייתי פלוגתא דרבי יוסף ורבא משמע דלכתחלה פליגי! וכו'. והכי פירושא: רבי אלעזר אומר אפילו אמר האל הקדוש יצא, כלומר הבא לימלך אמרינן ליה שכך יצא בהאל הקדוש כמו בהמלך הקדוש, ושניהם כאחד טובים; אבל לרב עדיף המלך הקדוש לומר, והכי מורינן ליה. ראבי"ה.

41. **ובתוספות רבי יהודה שירליאון** כתב דעה שלישית, שיכול להיות שרבה מצריך לכתחילה המלך הקדוש, ומודה שיצא בדיעבד בהאל הקדוש. ופסק התלמוד בזה כרבה; אבל בהמלך המשפט מחזירין אותו, לפי שהוא משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות.

42. או"ח תקפבא. מקורות - סיעה א' - רס"ג (סידורו, עמ' כב-כד, הוצ' מקיצי נרדמים). רמב"ן (מלחמות, ו' ב' דפי רי"ף). מחזור ויטרי (סימן שכז). רבינו יונה (ז א ברי"ף, ד"ה ואסיקנא). רא"ש (סי' טז). רשב"א (חי' י"ב ב', ד"ה כל השנה). ריטב"א (חי' ראש השנה, ל"ה א' בסוף). סיעה ב' - רב האי גאון (תשובות הגאונים, שערי תשובה סי' פב). ראבי"ה (ח"א, ברכות, סי' מ). בעל המאור (ו' ב' דפי רי"ף). שיבולי הלקט (סדר ראש השנה, סי' שה, ושם הביא דברי רי"ד ובעל המאור). רבני צרפת (הו"ד בתלמידי רבינו יונה). וכן כתב **הראב"ד** פירוש זה, ולא הכריע. ר"י שירליאון (ד"ה והלכתא).

43. בשני כת"י נוסף כאן בתחילה "מלך", ונמחק מן הסתם על פי כתבי היד המדויקים (אוקספורד, שהוגה מספרו של הרמב"ם, וכת"י תימנים). ואכן, בתשובת רבי יהושע הנגיד (בן נינו של הרמב"ם), שהיה בידו הטופס המקורי של משנה תורה בכתב יד הרמב"ם, מאשר שהנוסח כאן הוא ללא "מלך". על פי הערת הרב שילת (במהדורתו, 'רמב"ם מדויק', עיי"ש). ובתשובת הרמב"ם (מהד' בלאו, סי' קפב; אגרות, מהדורת הרב שילת, עמ' תרכט) השיב: "ונוסח הברכה האחת עשרה, שיחתום בה ברוך אתה ה' אוהב צדקה ומשפט. ואמנם חייבים להזכיר מלך בעשרת ימים, כמו שזכרת". אמנם בהלכות תפילה (בית, מובא להלן) הנוסח הוא "מלך אוהב צדקה ומשפט" בכל כתבי היד. וראה הערת הרב

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

אמר מלך אוהב צדקה ומשפט בעשרת ימי תשובה: דעת הרמב"ם בשם הרמב"ן, ארחות חיים בשם הראב"ד, והאור זרוע, דלרבה אפילו בדיעבד אמר מלך אוהב צדקה ומשפט, מחזירין אותו⁴⁵. וכן נראה מדברי הרא"ש. ודעת רבינו יונה שאין צריך לחזור, הואיל ומזכיר לשון מלכות⁴⁶. והשו"ע⁴⁷ פסק כראב"ד וסיעתו. והרמ"א פסק כרבינו יונה. זכרנו ומי כמוך: כתבו תוספות בשם רבי יהודה (שירליאון) שאם לא אמרו, מחזירין אותו. ודעת רא"ש ור"ן, שאינו נקרא משנה ממטבע ברכות, מאחר שלא הוזכר בגמרא, ואין מחזירין אותו. וכן נראה מדברי הרמב"ם. וכן פסק השו"ע⁴⁸.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות תפילה, סימן קיח)

א. הַשִּׁיבָה שׁוֹפְטִינוּ, חוֹתֵם בָּהּ מֶלֶךְ אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט; וּמֵרָאשׁ הַשָּׁנָה וְעַד יוֹם הַכְּפוּרִים חוֹתֵם הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט.

- שילת (שם באגרות) שדעת הרמב"ם היא שבכל ימות השנה שתי הנוסחאות - 'מלך אוהב צדקה ומשפט' ו'אוהב צדקה ומשפט' - כשרות. ובעשרת ימי תשובה אם חתם 'מלך אוהב צדקה ומשפט', נראה שיצא בדיעבד (עיי"ש).
44. או"ח קיח, א. וראה אריכות בטור, בשם אחיו ה"ר יחיאל, וב"י. מקורות - רמב"ם (סדר התפילות, טז). רא"ש (סי' טז). רבינו יונה (ו ב ברי"ף, ד"ה ואסיקנא).
45. ושם כתב שאפילו אם אמר המלך משפט, חוזר ואומר המלך המשפט.
46. וכל שכן לסיעת הראשונים לעיל הסוברים שאפילו אמר האל הקדוש, האל המשפט, בדיעבד יצא. וכתב שיבולי הלקט: ושם לדין שאנו רגילין לומר מלך אוהב צדקה ומשפט אפילו לכתחילה נמי. מכל מקום בדיעבד אין מחזירין אותו. ודעת הרמב"ם צריכה בירור.
47. שו"ע (או"ח תקפב, א). רמ"א (או"ח קיח, א). וראה 'בן איש חי' (שנה ראשונה, נצבים, יט) שכתב: ואם טעה ואמר 'מלך אוהב צדקה ומשפט', כיון דזכר מלך אינו חוזר, ואף על גב דמרן סבירא ליה חוזר, קיימא לן ספק ברכות להקל אפילו כנגד סברת מרן ז"ל.
- מקורות - רבינו יונה (ז א, ברי"ף, בסוף דבריו). רמב"ם בשם רמב"ן (ח' ראש השנה, ל"ה א', בסוף). אור זרוע (ח"א הל' קריאת שמע סי' כט). ארחות חיים (ח"א, הל' תפילה, סי' קד). אור זרוע (ח"א, הל' ק"ש, סי' כט). שיבולי הלקט (סדר ראש השנה, סי' שה). וראה ר"י מיגאש (שו"ת, סימן קפב).
48. או"ח תקפב, מקורות - תוספות (י"ב ב', ד"ה והלכתא; פרק חמישי ל"ד א', ד"ה אמצעיות). רא"ש (סי' טז). רמב"ם (הל' תפילה, ביט; י"ג). ר"ן (ריש פרק בתרא דראש השנה, ח' ב' ברי"ף, ד"ה ומ"מ).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

הגה: מיהו אם אמר מלך אוהב צדקה ומשפט, אין צריך לחזור. ולא אמרו שיחזור אלא במקום שכל השנה אומרים האל אוהב צדקה ומשפט (הר"י ספ"ק דברכות וטור והגהות מנהגים), (וע"ל סימן תקפ"ב).

(או"ח, הלכות ראש השנה, סימן תקפב)

א. בעשרת ימי תשובה אומר: המלך הקדוש, המלך המשפט; ואם טעה או שהוא מספק אם הוא בהמלך הקדוש, חוזר לראש; ואם הוא בהמלך המשפט, אם נזכר קדם שעקר רגליו, חוזר לברכת השיבה ואומר משם ואילך על הסדר; ואם לא נזכר עד שעקר רגליו (עין לעיל סוף סימן קי"ז), חוזר לראש (עין לעיל סימן קי"ח).

ב. אם אמר: האל הקדוש, ותוך כדי דבור נזכר ואמר: המלך הקדוש, אינו צריך לחזור; וכן הדין בהמלך המשפט.

ג. בשבת בינתיים, ערבית יאמר בברכת מעין שבע: המלך הקדוש.

הגה: וה"ה אם חל ראש השנה בשבת; וחותרם בשל שבת לבד, וכן כשחל יום כפור בשבת (מהרי"ל ומנהגים).

ה. אם לא אמר: זכרנו, ומי כמוך, אין מחזירין אותו.

הגה: ואפלו לא עקר רגליו עדיו, רק ששים אותה ברכה (תרוימת הדשן), וה"ה אם לא אמר: וכתב, ובספר, נמי דינא הכי (טור).

זכירת יציאת מצרים

(י"ב ב') משנה: מזכירין יציאת מצרים בלילות (פרשת ציצית בקריאת שמע⁴⁹).

(המשך משנה:) אמר רבי אלעזר בן עזריה: הרי אני כבן שבעים שנה, ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות. עד שדרשה בן זומא, שנאמר⁵⁰: "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך", ימי חייך - הימים. כל ימי חייך - הלילות.

49. ואע"פ שאין לילה זמן ציצית, שהרי כתוב (במדבר טו, לט) "וראיתם אותו וזכרתם", בשעת ראייה. בכל זאת אומרים אותה בלילה מפני יציאת מצרים שבה. רש"י.

50. דברים טז, ג.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

(המשך משנה): וחכמים אומרים: "ימי חי"ך", העולם הזה. "כל", להביא לימות המשיח (שגם בימות המשיח יהיו חייבים בזכירת יציאת מצרים).

גרסינן להלן, **פרק היה קורא (י"ג ב')**:

תנו רבנן: שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, זו קריאת שמע של רבי יהודה הנשיא.

חוזר וגומרה (לאחר שעמדו התלמידים), או אינו חוזר וגומרה?

בר קפרא אומר: אינו חוזר וגומרה. רבי שמעון ברבי אומר: חוזר וגומרה.

אמר ליה בר קפרא לרבי שמעון ברבי: בשלמא לדידי דאמינא אינו חוזר וגומרה, היינו דמהדר רבי (לשנות לתלמידים בכל יום) אשמעתא דאית בה יציאת מצרים (במקום פרשת ציצית ואמת ויציב). אלא לדידך דאמרת חוזר וגומרה, למה ליה לאהדורי?

כדי להזכיר יציאת מצרים בזמנה (בזמן קריאת שמע).

שיטות הראשונים

מזכירין יציאת מצרים בלילות: **הרי"ף ורא"ש** השמיטו דין המשנה. **והרמב"ם** הכריע כבן זומא, וכתב, "אף על פי שאין מצות ציצית נוהגת בלילה, קוראין אותה בלילה, מפני שיש בה זכרון יציאת מצרים, ומצוה להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה...".

תוקף חיוב הזכרת יציאת מצרים בלילות: דעת **ראב"ד**, **רשב"א** ו**סמ"ק**⁵¹, שיש חיוב מן התורה להזכיר יציאת מצרים בלילות⁵². ודעת **רא"ה** ו**ריטב"א**, שחיוב ההזכרה אינו אלא מדרבנן^{53, 54}.

51. זה לשון סמ"ק: להזכיר יציאת מצרים דכתיב (דברים ט"ז) "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים", לכך תקנו חכמים פרשת ציצית בקריאת שמע, וגם תקנו חכמים אמת ויציב אמת ואמונה.

52. אמנם נחלקו בהבנת המשנה: הראב"ד סובר שלחכמים מזכירים יציאת מצרים בלילות מדרבנן. והרשב"א סובר שלדעתם אין מזכירין כלל (וכן ביאר בתוספות רבי יהודה שירליאון, דסבירא להו "כל ימי חי"ך" כתיב, ועיקר גאולה היתה ביום). ושניהם מודים שלפי רבי אלעזר בן עזריה ובן זומא יש חיוב מן התורה להזכיר יציאת מצרים בלילות. והלכה כראב"ע ובן זומא (ראה להלן, י"ד ב', שאלת הגמרא והא בעי לאדכורי יציאת מצרים וכו').

53. זה לשון הרא"ה: אמר שמע ישראל וכו' ונאנס בשינה, יצא. פירוש, בקרית שמע של ערבית. ויצא ידי קרית שמע.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
 בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
 ויבדלחט"א הרב אשר וייס
 והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
 הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

אמירת הלכה שמוזכר בה יציאת מצרים: מבואר בגמרא דאי מהדר אשמעתא דאית בה יציאת מצרים, יצא בזה ידי מצות עשה של הזכירה⁵⁵.

- ואע"ג דאכתי בעי לאדכורי יציאת מצרים, אפשר דיציאת מצרים בלילה דרבנן היא, אע"ג דאסמכוה אקרא וכו'. וריטב"א כתב (לעניין קריאת שמע של לילה מבעוד יום): וברכות קריאת שמע, וקריאת שמע עצמה מדרבנן, לבד מפסוק ראשון, דאפילו פרשת ציצית דכתיב בה יציאת מצרים, מדרבנן.
54. והרמב"ם כתב: "... ומצוה להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה, שניאמר: "למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך" (דברים טז, ג)". ודנו אחרונים אם כוונתו למצוה דאורייתא או דרבנן (ראה צ"ח, אור שמח).
- והמשנ"ב (ס"א, ס"ק ג) כתב שהפמ"ג הסתפק בזה, והשאגת אריה (ס"ח) הכריע שהוא מהתורה, ולא הזכיר שהוא מחלוקת ראשונים. וראה עוד להלן, כ' א', נפקא מינה בזה, לגבי חיוב נשים בברכות ק"ש.
- מקורות - רש"י (ד"ה מזכירין יציאת מצרים. וראה רש"י להלן, י"ד ב', ד"ה והא בעי). רמב"ם (פירוש המשנה; הל' ק"ש א, ג). רי"ד (פסקי רי"ד, ד"ה מתני' מזכירין יציאת מצרים). רשב"א (י"ב ב', ד"ה מתני' אמר רבי אלעזר). רא"ה (י"ג ב', ד"ה אמר רב יצחק בר שמואל). סמ"ק (ס"ק קי). ריטב"א (ג' א', ד"ה ולעניין מאימתי).
55. וכן כתב המשנ"ב (ס"א, ס"ק ג). **ואם אמר שירת הים**, כתב המשנ"ב שדעת המג"א דכל שכן דיצא. ושהחתם סופר ורעק"א פליגי על זה, דבקרא כתיב למען תזכור את יום צאתך וגו' ולא די במה שיזכור שעבר הים. **ואם יוצא ידי הזכירה בהרהור**, בפמ"ג מסתפק בזה ובשאגת אריה מסיק דאינו יוצא ידי חובה בהרהור.